

УДК 343.147

Б. М. Дердюк
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТНОЇ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Актуальність теми зумовлюється тим, що розслідування злочинів неминуче пов'язується з виникненням, розвитком і вирішенням конфліктних ситуацій. Конфлікт – це протиріччя, що виникає між людьми, колективами в процесі їх спільної діяльності через непорозуміння або протилежності інтересів, відсутність згоди між двома й більше сторонами. Конфлікт також можна визначити як відсутність згоди між двома або декількома сторонами, які можуть бути конкретними особами чи групами. Найбільш загальне визначення конфлікту (від лат. «conflictus») – зіткнення протилежних інтересів, поглядів.

Аналізу проблемних питань подолання конфліктної ситуації під час допиту приділено увагу науковців у галузі кримінального процесу, криміналістики, судової психології. Значний внесок у розроблення цих питань зробили такі вчені України та інших держав, як О.Я. Баєв, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель, Б.І. Хасан та інші.

Однак комплексна розробка цієї проблематики в криміналістичній науці не проводилась. Існує ще багато питань, які потребують більш детального й комплексного вирішення.

Мета статті полягає дослідженні тактичних прийомів подолання конфліктної ситуації під час допиту з огляду на сучасні потреби практики розслідування злочинів, а також на основі криміналістичних знань.

Завдання роботи полягає в проведенні комплексного аналізу тактичних прийомів подолання конфліктної ситуації під час допиту.

У криміналістичній літературі значну увагу присвячено питанням тактики допиту в конфліктній ситуації, проте вважаємо, що дослідження варто розпочати з формування конфліктної ситуації під час допиту.

Так, О.Я. Баєв виділяє дві фази процесу розвитку конфліктної ситуації: а) усвідомлення слідчим ситуації як конфліктної; б) вибір процесуальних і криміналістичних засобів вирішення слідчим конфліктів та їх реалізація [1, с. 58]. У дещо іншому аспекті представлено стадії конфлікту Б.І. Хасаном. Ним виділяються конфліктогенна ситуація, тобто ситуація, що містить передумови конфлікту, і власне конфлікт [2, с. 48–49]. Виділення передконфліктного періоду, або конфліктогенної ситуації, дає можливість слідчому обрати тактику попередження, а не вирішення конфлікту.

Завдання слідчого має полягати не лише в усвідомленні вже назрілої конфліктної ситуації та пошуку шляхів її вирішення, а й у попередженні виникнення конфліктів у своїй діяльності, вирішенні конфліктогенної ситуації, тобто ситуації, що містить передумови можливого конфлікту.

Таким чином, варто виділити три етапи розвитку конфліктної ситуації: а) передконфліктний стан, або конфліктогенну ситуацію; б) власне конфлікт, тобто усвідомлення й реалізацію ними стратегії конфліктної поведінки; в) визначення слідчим тактичних способів подолання створеної конфліктної ситуації.

Найчастіше конфліктні ситуації під час допиту потерпілого виникають, якщо суб'єкт володіє необхідною інформацією, проте умисно приховує або спотворює її. Це одна із чотирьох інформаційних моделей стану суб'єкта, що приводить до конфліктної ситуації із суворим суперництвом.

Зазначимо, що конфліктна ситуація із суворим суперництвом виникає завжди, коли допитуваний займає позицію протидії розслідуванню. Позиція протидії може виявлятися у таких формах під час допиту: а) відмові особи від дачі показань; б) ухиленні від дачі показань; в) дачі неправдивих показань; г) умисному прихованні або замовчуванні окремих обставин події, що цікавить слідство; д) зміні показань із правдивих на неправдиві повністю чи частково; е) відмові допитуваного суб'єкта від процесуального оформлення повідомлених на допиті відомостей.

Подолання конфліктної ситуації із суворим суперництвом здійснюється в таких напрямках: 1) з'ясування слідчим причин конфлікту; 2) тактичного впливу безпосередньо на суб'єкта протидії; 3) усунення зовнішніх умов, що сприяли виникненню конфліктної ситуації.

На окрему увагу заслуговує дослідження тактичних прийомів допиту під час кожної окремої форми протидії.

Ситуація відмови допитуваного від дачі показань може виникнути як на початковому етапі розслідування кримінальних проваджень, відомості про які заносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом вчинення злочинів, так і на будь-якій іншій стадії кримінального провадження.

За відмови від дачі показань суб'єкт займає чітку, зрозумілу для слідчого позицію. Відмова в

більшості випадків виражається у формі категоричної заяви з поясненням причин займаної позиції. Завдання слідчого в цій ситуації допиту полягає у встановленні дійсних причин відмови від дачі показань і їх усуненні, а також у зміні позиції допитуваного суб'єкта з негативної на позитивну.

У науковій літературі за відмови допитуваного суб'єкта від дачі показань пропонуються тактичні прийоми, метою яких є зміна позиції допитуваного за допомогою роз'яснення йому значення боротьби зі злочинністю, з'ясування важливості дачі показань у зв'язку з негативними наслідками злочину для суспільства в цілому. Не заперечуючи необхідність застосування подібних тактичних прийомів під час допиту, варто вказати, що на перше місце необхідно ставити інтереси й пріоритети конкретної людини, а не суспільства в цілому. Тому для встановлення передумов ефективного діалогу між слідчим і допитуваним потрібно враховувати насамперед інтереси останнього, змістити акценти із захисту суспільства як абстрактного поняття на захист конкретної людини, яка саме є частиною суспільства. У зв'язку із цим зазначає на увагу група тактичних прийомів переконання, названа групою «тактичних прийомів демонстрації можливостей». Суть полягає в тому, що в присутності підозрюваного, обвинуваченого слідчий проводить окремі слідчі дії, мета, зміст і результати яких коментуються [3, с. 251]. Подібна тактична лінія взаємодії була б ефективною за відмови свідка чи потерпілого від дачі показань, мотивом якого є невіра в можливість слідства розкрити злочин, встановити винних осіб, забезпечити свідка або потерпілого та його близьких від впливу зацікавлених осіб. Демонстрація можливостей слідства дасть змогу переконати суб'єкта змінити позицію й налаштувати на активне сприяння правоохоронним органам. Демонстрація можливостей передбачає такі заходи:

а) використання науково-технічних засобів під час огляду місця події за участю допитуваного, речових доказів, виявлення матеріальних слідів злочину;

б) роз'яснення допитуваному необхідності призначення тієї чи іншої експертизи та вказівка на можливі результати дослідження об'єктів;

в) проведення певних слідчих (розшукових) дій та роз'яснення допитуваному цілей і можливих результатів (обшуки, пред'явлення для пізнання, допити тощо).

Слідчий має побудувати логічний ланцюжок, початковою ланкою якої будуть показання допитуваного, а кінцевою – результат розслідування кримінального провадження.

Ухилення суб'єкта від дачі показань характеризується невизначеністю займаної допитуваним позиції, уникненням здійснення яких-небудь дій. Наприклад, особа не з'являється на допит без

поважних причин за отримання повістки, телеграми, телефонограми, хоча висловлює згоду на участь у слідчій дії; особа повідомляє про неможливість з'явитись на допит із певних причин або приходить до слідчого, проте не в призначений час тощо. Ситуація ухилення від дачі показань, на нашу думку, є значно складнішою в плані вирішення, оскільки фактично ухилення від дачі показань є прихованою формою відмови суб'єкта від дачі показань.

Вибір тактичних прийомів допиту особи, яка ухиляється від дачі показань, залежить від того, чи з'являється особа для проведення слідчої дії або ж ігнорує запрошення слідчого на допит. За нез'явлення особи за викликом слідчий може зустрітись із нею вдома чи на роботі та в особистій бесіді з'ясувати причини небажання спілкуватись із ним, намагатися встановити психологічний контакт, пояснити значущість, важливість показань для розслідування кримінального провадження, переконати в необхідності змінити позицію. Для того щоб допитуваний не зміг вкотре ухилитись від спілкування зі слідчим, візит можна нанести несподівано, не попереджаючи, поставити «перед фактом». Безперечно, слідчий має прорахувати наслідки несподіваного візиту допитуваному. Наприклад, несподіваний прихід слідчого на роботу до допитуваного може бути небажаним для останнього й посилити конфлікт між ним і слідчим [3, с. 201].

Чималу роль у переконанні допитуваного має вплив третіх осіб, які мають у нього авторитет, пошану. Слідчий може встановити осіб, яким допитуваний довіряє, прислухається до їх думки, та звернутись до них за допомогою.

Мотивами *дачі особою неправдивих показань або навмисного спотворення відомостей про фактичні обставини справи як у цілому, так і окремих деталей події* можуть бути такі явища: 1) прагнення перебільшити чи зменшити заподіяну злочином матеріальну шкоду; 2) фізичний та психічний тиск, що чиниться на свідків і потерпілих, їх близьких із боку зацікавлених осіб із метою дачі ними показань на користь обвинувачених, підозрюваних; 3) примирення з обвинуваченим; 4) небажання інформувати слідчого про факти, що свідчать про непристойну поведінку потерпілого, який сприяв вчиненню злочину; 5) небажання брати участь у подальших слідчих діях; 6) прагнення самостійно розправитись із винними особами; 7) підкуп зацікавленими особами.

На першому допиті особи не можна впевнено стверджувати, що показання суб'єкта є повністю або частково неправдивими. Дефіцит інформації й джерел її отримання, недостатня кількість часу для виявлення додаткових джерел дуже часто приводять до того, що до певного етапу розслідування слідчий визнає показання допитуваних

повними й достовірними. Під час першого допиту особи слідчий має зняти емоційну напругу, що виникла в результаті вчинення злочину, поговорити на віддалені теми, які можуть мати характер «тестових». Не варто на першому ж допиті дуже концентрувати увагу на психоемоційних реакціях допитуваного суб'єкта та пов'язувати їх із дачею ним неправдивих показань, проте й ігнорувати також не можна. Основною стадією допиту, на якій виявляється та присікається брехня, є вільна розповідь допитуваного. Інформація, що надходить від допитуваного, аналізується з метою виявлення суперечностей, пробілів, неточностей, непослідовності викладу.

За виявлення й припинення неправдивих показань можна використовувати такий «дипломатичний» прийом, як мовна невизначеність у розмові. Мета прийому полягає в спробі викликати в супротивника прагнення уникнути неясності в діалозі, викликати спробу «все поставити на свої місця», тобто змусити співбесідника висловитись і видати свої думки [4, с. 51]. Цей прийом спонукає суб'єкта до мимовільної мовної репродукції фактів. Цю мету переслідує також такий прийом, як проблеми слідчого під час вибору слів, необхідних для оформлення думки або постановки питання. Допитуваний підказує співбесідникові, як він вважає, можливі для заданої теми розмови слова й визначення, допускаючи при цьому обмовки.

Припинення неправдивих показань допитуваного можливе лише в тому разі, якщо слідчий буде впевненим у позиції протидії розслідуванню, яку зайняв допитуваний. Інакше, якщо допитуваний сумлінно помилявся, повідомляючи слідчому необхідну інформацію, безконфліктна ситуація переросте в конфліктну ситуацію із суворим суперництвом. У будь-якому разі показання допитуваного детально фіксуються, у тому числі й питання слідчого, які ставляться допитуваному суб'єкту, і відповіді останнього [1, с. 72].

Демонстрація речових доказів на розсуд слідчого, посилання на їх наявність дадуть можливість присікти неправдиві показання, що повідомляються допитуваним.

На першому допиті особи через непоінформованість суб'єкта про характер подій, фактів, що цікавлять слідчого, його невідповідність до слідчої дії, його емоційний і фізичний стан існує значно більше можливостей зміни позиції допитуваного. До подальших допитів та інших слідчих дій допитуваний визначає позицію, розробляє вигідну для нього версію подій, якої прагне дотримуватись.

Виявлення спотворених відомостей після першого допиту особи встановлюється шляхом зіставлення її показань із показаннями інших учасників кримінального процесу, зокрема підозрюваних та обвинувачених, іншими доказами,

уже наявними в матеріалах розслідування; шляхом перевірки за допомогою слідчих дій, які постають із суті допиту; шляхом логічного аналізу безпосередньо показань потерпілого, зіставлення вербальної й невербальної інформації.

Неправдиві показання не варто ототожнювати з дачею неповних показань. Брехня – це навмисне спотворення істини. Умовчання – умисне приховання інформації, яке обумовлює виникнення двох імовірних ситуацій:

1) умисне приховання інформації веде до спотворення істини, наприклад, якщо потерпілий, розповідаючи про дії злочинця, умовчить про власну поведінку (віктимологічний аспект), приховавши таким чином свою роль у генезисі злочину, що приведе до спотворення картини події;

2) замовчування окремих фактів і деталей не веде до спотворення істинності події, що відбулася, однак тією чи іншою мірою вплине на хід розслідування. Наприклад, свідок не описує детально прикмети злочинців або дає опис, що не дає змогу індивідуалізувати людину, виділити її серед інших. Не бажаючи висвітлювати подію злочину повністю, допитуваний посилається на погану пам'ять, освітлення, емоційне перенапруження, що не дало можливість запам'ятати прикмети злочинців, їх кількість, дії. Викрити допитуваного в брехні під час дачі таких показань дуже важко, оскільки існує вірогідність того, що допитуваний дійсно не запам'ятав подробиці злочину й прикмети злочинців.

Конфліктна ситуація із суворим суперництвом може бути наслідком *відмови допитуваного від процесуального оформлення показань*. Вказана ситуація на практиці зустрічається досить часто. Допитуваний суб'єкт прагне зорієнтувати слідчого в обставинах події, що відбулася, проте не бажає, щоб у матеріалах кримінального провадження було зафіксовано джерело інформації. Слідчий зобов'язаний з'ясувати мотиви небажання процесуального оформлення показань та визначити, наскільки обґрунтованими є побоювання допитуваного під час реалізації повідомленої ним інформації, наскільки реальною є загроза психічного чи фізичного насильства з боку зацікавлених осіб [5, с. 67].

Якщо не існує реальної небезпеки для допитуваного, а дійсним мотивом відмови є небажання допитуваного брати участь у подальших слідчих діях, небажання розголосу його звернення в правоохоронні органи, прагнення самостійно розібратись із винними особами, то завданням слідчого є переконання допитуваного в неправильності займаної ним позиції.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що завдання слідчого під час допиту в конфліктній ситуації має полягати не лише в усвідомленні вже назрілої конфліктної ситуації та пошуку шляхів її

вирішення, а й у попередженні виникнення конфліктів у своїй діяльності, вирішенні конфліктогенної ситуації, тобто ситуації, що містить передумови можливого конфлікту.

Загалом подолання конфліктної ситуації із суворим суперництвом здійснюється за такими напрямками: 1) з'ясування слідчим причин конфлікту; 2) тактичний вплив безпосередньо на суб'єкта протидії; 3) усунення зовнішніх умов, що сприяли виникненню конфліктної ситуації.

Конфліктна ситуація із суворим суперництвом виникає завжди, коли допитуваний займає позицію протидії розслідуванню. Позиція протидії може виявлятися у таких формах під час допиту: а) відмові особи від дачі показань; б) ухилення від дачі показань; в) дачі неправдивих показань; г) умисному прихованні або замовчуванні окремих обставин події, що цікавить слідство; д) зміні показань із правдивих на неправдиві повністю чи частково; е) відмові допитуваного суб'єкта від процесуального оформлення повідомлених на допиті відомостей. Криміналістикою вироблено тактичні прийоми подолання кожної з наведених конфліктних ситуацій, при цьому один і той же тактичний прийом може застосовуватись у декількох ситуаціях.

Література

1. Баев О.Я. Конфликтные ситуации на предварительном следствии. (основы предупреждения и разрешения) / О.Я. Баев. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1993. – 132 с.
2. Хасан Б.И. О понятийной схеме и особенностях конфликта в деятельности по расследованию преступлений / Б.И. Хасан // Проблемы психологии следственной деятельности : сб. науч. статей / под ред. А.Р. Ратинова. – Красноярск : КГУ, 1986. – С. 45–51.
3. Криміналістика : [підручник] / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
4. Переверза О.Я. Особливості тактики допиту особи, яка дає завідомо неправдиві показання, з участю захисника у процесі з моменту затримання / О.Я. Переверза // Право України. – 2002. – № 10. – С. 50–53.
5. Кришевич О.В. Застосування тактичних прийомів для вирішення конфліктів на допиті / О.В. Кришевич // Право України. – 2001. – № 3. – С. 66–68.

Анотація

Дердюк Б. М. Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації під час допиту. – Стаття.

У статті розглядаються питання визначення тактичних прийомів подолання конфліктної ситуації під час допиту. Автором визначено, що завдання слідчого під час допиту в конфліктній ситуації має полягати не лише в усвідомленні вже назрілої конфліктної ситуації та пошуку шляхів її вирішення, а й у попередженні виникнення конфліктів у своїй діяльності, вирішенні конфліктогенної ситуації, тобто ситуації, що містить

передумови можливого конфлікту. Конфліктна ситуація із суворим суперництвом виникає завжди, коли допитуваний займає позицію протидії розслідуванню. Позиція протидії може виявлятися у таких формах під час допиту: а) відмові особи від дачі показань; б) ухиленні від дачі показань; в) дачі неправдивих показань; г) умисному прихованні або замовчуванні окремих обставин події, що цікавить слідство; д) зміні показань із правдивих на неправдиві повністю чи частково; е) відмові допитуваного суб'єкта від процесуального оформлення повідомлених на допиті відомостей.

Ключові слова: допит, конфліктна ситуація, тактичні прийоми, суворе суперництво, вирішення конфліктної ситуації.

Аннотация

Дердюк Б. М. Тактические приемы преодоления конфликтной ситуации во время допроса. – Статья.

В статье рассматриваются вопросы определения тактических приемов преодоления конфликтной ситуации во время допроса. Автором определено, что задача следователя во время допроса в конфликтной ситуации должна заключаться не только в осознании уже назревшей конфликтной ситуации и поиске путей ее решения, но и в предупреждении возникновения конфликтов в своей деятельности, решении конфликтной ситуации, то есть ситуации, содержащей предпосылки возможного конфликта. Конфликтная ситуация со строгим соперничеством возникает всегда, когда допрашиваемый занимает позицию противодействия расследованию. Позиция противодействия может проявляться в следующих формах при допросе: а) отказе лица от дачи показаний; б) уклонении от дачи показаний; в) даче ложных показаний; г) умышленном открытии или замалчивании отдельных обстоятельств, интересующих следствие; д) изменении показаний с правдивых на ложные полностью или частично; е) отказе допрашиваемого субъекта от процессуального оформления сведений, сообщенных на допросе.

Ключевые слова: допрос, конфликтная ситуация, тактические приемы, строгое соперничество, решение конфликтной ситуации.

Summary

Derdyuk B. M. Tactical methods of overcoming conflict during interrogation. – Article.

The article deals with the defining tactical methods of overcoming conflicts during interrogation. The author determined that the task of the investigator during interrogation in conflict situations must involve not only awareness of matured conflict and finding ways to solve it, but also in the prevention of conflicts in his work, solving conflictogenic situations, i. e. situations containing preconditions of probable conflict. A conflict situation with strict competition occurs whenever interrogated person chooses to counteract investigation. Countering attitude during investigation can occur in the following forms: a) refusal of a person to testify; b) avoidance of giving evidence; c) giving false evidence; d) deliberate concealment or omission of certain circumstances, events which can be important for the investigation; e) changing evidence from true to false fully or partially; f) refusal of interrogated person to sign information reported during the interrogation.

Key words: interrogation, conflict situation, tactical methods, strict competition, solving conflict.